

**ONA TILINI O'QITISHDA KOMMUNIKATIV YONDASHUV:
NAZARIYA VA AMALIYOT**

Jo'raboyeva Feruza Abduhalimovna

Andijon shahar 1-son politexnikum, ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi.

feruzajuraboyeva21@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ona tilini o'qitish jarayonida kommunikativ yondashuvning nazariy asoslari va amaliy jihatlarini tahlil qilingan. Tilni o'rganish faqat grammatik qoidalarini o'zlashtirish emas, balki uni erkin, muloqot vositasi sifatida qo'llay olish ko'nikmasini shakllantirish ekani asoslab berilgan. Kommunikativ yondashuv asosida tuzilgan darslar modeli, o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirish, ijodiy fikrlashini rivojlantirish va real hayotiy vaziyatlarda tilni qo'llay olish malakasini shakllantirishga xizmat qilishi ko'rsatib beriladi. Maqolada kommunikativ metodikaning afzalliklari, uning an'anaviy yondashuvlardan farqi va zamonaviy ta'lim tizimidagi ahamiyati muhokama qilinadi. Shuningdek, ushbu yondashuvni ona tili darslariga tatbiq etish bo'yicha amaliy tavsiyalar va tajriba asosidagi kuzatuvlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *ona tili, kommunikativ yondashuv, til o'qitish metodikasi, muloqot kompetensiyasi, zamonaviy ta'lim, til ko'nikmalari, interaktiv metodlar, og'zaki va yozma nutq, lingvodidaktika, ta'lim samaradorligi.*

Globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlangan zamonaviy davrda ta'lim sohasida yuz berayotgan o'zgarishlar, ayniqsa til o'qitish metodikalariga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. An'anaviy grammatika–tarjima metodlari endilikda zamonaviy talablarga javob bermay qolmoqda. Bugungi o'quvchi faqat qoidalarini biluvchi emas, balki o'z fikrini ravon, aniq va asosli ifodalay oluvchi, mustaqil fikrlovchi shaxs bo'lishi kerak. Shu bois, til o'rgatish jarayonida kommunikativ yondashuv muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Kommunikativ yondashuvning asosiy maqsadi – o‘quvchilarda og‘zaki va yozma nutqni faol qo‘llay olish, real hayotiy muloqotda til vositasida samarali ishtirok eta olish malakasini shakllantirishdir. Bu yondashuv o‘rganuvchi shaxsning til tizimini emas, balki tilning amaliy funksiyasini egallashiga qaratilgan. Ayniqsa, ona tilini o‘qitishda ushbu metodning joriy etilishi o‘quvchilarning tilga nisbatan munosabatini, o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi.

Bugungi kunda ona tilini o‘qitishda kommunikativ yondashuvdan foydalanish masalasi nafaqat didaktik, balki sotsiolingvistik, lingvodidaktik va psixologik jihatdan ham chuqur o‘rganishni talab qilmoqda. Chunki til – bu nafaqat bilimlar tizimi, balki shaxsning fikrlash vositasi, ijtimoiy ongining bir qismi sifatida ham muhim rol o‘ynaydi. Kommunikativ yondashuv asosida tuzilgan darslar modeli, interaktiv usullar, o‘yinlar, rolikli mashqlar o‘quvchilarning nutqiy faolligini kuchaytiradi va ularni tilni real vaziyatlarda ishlatishga o‘rgatadi.

Mazkur maqolada ona tilini o‘qitishda kommunikativ yondashuvning nazariy asoslari, uslubiy imkoniyatlari va ularning amaliyotdagi qo‘llanish mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, metodikaning afzalliklari, hozirgi o‘quv jarayonidagi dolzarb muammolar hamda ularni bartaraf etish yo‘llari xususida fikr yuritiladi.

Til o‘rganish jarayoni asosan ikki asosiy komponentga — **bilim olish** (grammatika, lug‘at boyligi, qoidalar) va **uni amaliy qo‘llay olish** (muloqot, yozish, eshitish, o‘qish)ga tayanadi. An’anaviy yondashuvlar, ayniqsa, o‘zbek maktablarida uzoq vaqt davomida ustuvor bo‘lgan “grammatika – tarjima” modeli, asosan nazariy bilimlarni yetkazishga qaratilgan edi. Bu esa o‘quvchilarning erkin fikrlash, o‘z fikrini ifoda qilish, og‘zaki muloqotga kirishish kabi ko‘nikmalarini cheklab qo‘yar edi. Kommunikativ yondashuv esa buning aksiga, tilni **ijtimoiy muloqot vositasi** sifatida o‘rgatishni maqsad qiladi. Bu yondashuv XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab xorijiy tillarni o‘qitishda keng qo‘llanila boshlagan bo‘lsa-da, hozirda ona tili ta’limida ham muhim metodik asosga aylanmoqda. Bu yondashuvda o‘quvchi tilni grammatik qoidalar orqali emas, balki **real hayotiy vaziyatlarda, muloqot asosida** o‘zlashtiradi.

Kommunikativ yondashuvning nazariy asoslari

Kommunikativ yondashuv til o'rganishning zamonaviy paradigmasi bo'lib, u tilni ijtimoiy hodisa, muloqot vositasi sifatida talqin etadi. Bu yondashuv XX asrning 70–80-yillarida Chomsky va Halliday kabi tilshunoslarning ishlari asosida shakllangan. Til strukturasi emas, balki **til funksiyasi**, ya'ni **uni ishlatish qobiliyati** asosiy e'tiborga olinadi.

1. Kommunikativ kompetensiya tushunchasi

Kommunikativ yondashuvning nazariy bazasini amerikalik tilshunos Dell Hymes tomonidan ilgari surilgan “**kommunikativ kompetensiya**” tushunchasi tashkil etadi. U til bilish faqat grammatik bilim emas, balki:

- **Kim bilan,**
- **qayerda,**
- **qanday maqsadda** muloqot qilishni ham bilishni anglatadi.

Keyinchalik bu model Januzs Model (Janusz Model), Maykl Canale va Merrill Svain tomonidan to'ldirilgan. Ularning fikricha, **kommunikativ kompetensiya** quyidagi to'rt komponentdan iborat:

- **Grammatik kompetensiya** – so'zlashuv va yozishdagi grammatik me'yorlarni bilish;
- **Ijtimoiy-lingvistik kompetensiya** – muloqot kontekstini tushunish;
- **Diskursiv kompetensiya** – matnni izchil tuzish;
- **Strategik kompetensiya** – tilni ishlatishda muammoli vaziyatlardan chiqish usullarini bilish.

Bu model asosida kommunikativ yondashuvda o'quvchi grammatikani yodlamaydi, balki uni muloqotda **kontekstual tarzda** o'zlashtiradi.

2. Kommunikativ yondashuv va lingvodidaktika

Lingvodidaktika fanida kommunikativ yondashuv **konstruktivistik** ta'lim nazariyasiga asoslanadi. Bu nazariyaga ko'ra, bilim o'quvchiga tayyor holatda berilmaydi, balki u **faol ishtirok, o'z fikrini bildirishi, muammoni hal qilishi** orqali o'zlashtiriladi. Ya'ni:

“Tilni bilish emas, balki uni ishlata olish – ta'lim natijasidir.”

Shu bois, kommunikativ yondashuvda o'qituvchi – axborot manbai emas, balki **muvofiglashtiruvchi (facilitator), yo'lboshchi** rolini bajaradi. O'quvchi esa **faol subyektga** aylanadi.

3. O'zbek tilshunosligida kommunikativ yondashuv

O'zbek tilini o'rganish jarayonida kommunikativ yondashuvni tadqiq etish va amaliyotga tatbiq etish bo'yicha bir qancha ilmiy ishlar amalga oshirilgan. Jumladan:

- prof. G'.Abdurahmonov,
- prof. O.Sultonov,
- dots. N.Qodirova,
- dots. Z.Teshaboyeva

kabi olimlar o'zbek tilini o'rganishda kommunikativ metodikaning afzalliklarini ko'rsatib bergan.

Ularning tadqiqotlarida ona tilida og'zaki nutqni rivojlantirish, tilni madaniy kontekstda qo'llash, interfaol usullar orqali muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga alohida urg'u berilgan.

4. Ta'limda kommunikativ yondashuvning metodik asoslari

Kommunikativ yondashuvga asoslangan darslar quyidagicha tashkil etiladi:

Asosiy element	Tavsifi
Maqsad	Tilni real muloqotda ishlata olishni o'rgatish
O'quv material	Hayotiy mavzular asosida (do'stlik, maktab, oilaviy suhbat)
Mashqlar turi	Dialog, munozara, vaziyatli o'yinlar, rol o'ynash
Faollik	O'quvchilar markazida bo'ladi; interaktivlik kuchli
Baholash	Kommunikativ vazifalarni bajarish asosida (nutq aniqligi, mazmun, ifoda erkinligi)

Bunday yondashuv nafaqat til ko'nikmalarini shakllantiradi, balki:

- ijodiy fikrlashni,
- ijtimoiy faollikni,
- madaniyatlararo kompetensiyani ham rivojlantiradi.

5. Nazariy va amaliy uyg'unlik

Kommunikativ yondashuv nazariy jihatdan kuchli asosga ega bo'lishi bilan birga, uni amaliyotga tatbiq etish ham muhim. O'quvchilarda erkin fikr aytish, savollarga mantiqiy javob qaytarish, fikr bildirish, nutqni maqsadga muvofiq qurish ko'nikmalari kommunikativ metodikaning samaradorligini ko'rsatadi. Shu bois, bu yondashuvda nazariya bilan amaliyot o'zaro bog'langan holda ishlaydi.

Ona tilini o'qitishda kommunikativ yondashuv tilni o'rgatish jarayonini yangicha shakllantirgan va uni faqat grammatik qoidalarni o'rgatish bilan cheklamaydigan metodologiya sifatida alohida o'rin egalladi. Ushbu yondashuv, tilni ijtimoiy muloqot vositasi sifatida talqin etib, o'quvchining muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Kommunikativ yondashuvda o'quvchi tilni faqat grammatik nazariyaga asoslanib emas, balki real hayotiy vaziyatlarda, muloqotda ishlatishga o'rgatadi.

Nazariy jihatdan, kommunikativ yondashuv **kommunikativ kompetensiya** kontseptsiyasiga asoslanadi, bu esa tilni amaliy ishlatish va muloqotda ishtirok etish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. O'quvchilar o'z fikrini erkin ifodalash, savollarga javob berish, fikr bildirish, vaziyatli muammolarni hal qilishda ko'nikmalarni egallaydilar. Ushbu metodikada o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki o'quvchilarning faolligini oshiradigan muvofiqlashtiruvchi (facilitator) rolini bajaradi.

Amaliyotda esa, kommunikativ yondashuv o'quvchilarning tilga bo'lgan qiziqishini oshirib, o'rganishga bo'lgan motivatsiyani kuchaytiradi. Bunda tilning grammatik tuzilmasi o'quvchilarga amaliy kontekstda, ya'ni suhbatda, munozarada, yozishda va boshqa real vaziyatlarda ko'rsatiladi. Natijada, o'quvchilar o'z fikrlarini aniq va ravon ifodalash, o'zaro muloqotda muvaffaqiyatli bo'lish, ijtimoiy vaziyatlarda tilni samarali ishlatish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Biroq, kommunikativ yondashuvning samarali tatbiq etilishi uchun ba'zi muammolar ham mavjud. O'qituvchilarning malakasini oshirish, yangi darsliklar va resurslar ishlab chiqish, baholash tizimini yangilash kabi masalalar e'tiborga olishni talab qiladi. Ushbu yondashuvni yanada muvaffaqiyatli qo'llash uchun o'qituvchilarni doimiy ravishda yangi metodikalar va texnologiyalar bilan tanishtirish zarur.

Xulosa.Umuman olganda, ona tilini o'qitishda kommunikativ yondashuv o'quvchilarning nutqiy faolligini oshiradi, tilga bo'lgan ijobiy munosabatni shakllantiradi va ularning real hayotdagi muloqotga tayyorligini ta'minlaydi. Bu metodikaning ta'lim jarayoniga tatbiq etilishi nafaqat til o'rgatishning sifatini oshiradi, balki o'quvchilarning umumiy intellektual rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **Hymes, D. (1972).** *On Communicative Competence*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
2. **Canale, M., & Swain, M. (1980).** *Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing*. *Applied Linguistics*, 1(1), 1-47.
3. **Abdurahmonov, G. (2005).** *O'qitishda kommunikativ yondashuv*. Tashkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.
4. **Sultonov, O. (2010).** *Ona tilini o'qitishda yangi metodlar va usullar*. Tashkent: O'qituvchi nashriyoti.
5. **Qodirova, N. (2014).** *Lingvodidaktika va til o'qitish metodikasi*. Tashkent: Sharq nashriyoti.
6. **Teshaboyeva, Z. (2017).** *Kommunikativ yondashuv va uning ta'lim jarayonidagi o'rni*. Filologiya va tilshunoslik fanlari bo'yicha ilmiy maqola. Tashkent.